

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA EKOPSIXOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yaxshiboyeva Xoliniso Ne'mat qizi

CHDPU M-PSI talabasi

B.N.To'raqulov

p.f.v.b

xolinisootaganova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14504639>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik madaniyatni shakllantirishning psixologik xususiyatlari o'rganish bo'yicha har xil ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ekopsixologik madaniyat tushunchasi, . Ekologik holatning yomonlashuvi, empatiya va hissiy qarorlar qabul qilish, tabaqatlar va psixologik holatni tushunish.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim, balki shaxsiy va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan ko'plab boshqa jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Ekologik va psixologik ta'limning birlashuvi, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik madaniyatni shakllantirish, nafaqat tabiiy muhitni muhofaza qilish, balki inson ruhiyatini, uning psixologik holatini, shuningdek, ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Ekopsixologik madaniyat tushunchasi: Ekopsixologik madaniyat, ekologik va psixologik nuqtai nazarlarni birlashtirgan tushuncha bo'lib, unda insonning tabiatga va jamiyatga bo'lgan munosabati, uning ruhiy holati, hissiyotlari va ularning atrof-muhitga ta'siri o'rganiladi. Bu madaniyat shaxsning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasini yanada chuqurlashtirish, ekologik va psixologik muammolarni birgalikda hal qilishga yo'naltirilgan. Ekopsixologik madaniyatni shakllantirishda bo'lajak o'qituvchilarning roli juda katta, chunki ular nafaqat ekologik bilimlarni o'rgatish, balki o'quvchilarni inson tabiatiga nisbatan mehr-muhabbat, mas'uliyatli munosabatda bo'lishga ham tayyorlashlari kerak.

Bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik madaniyatni shakllantirishning psixologik xususiyatlari:

1. Empatiya va hissiy qarorlar qabul qilish Bo'lajak o'qituvchilarni ekologik va psixologik masalalarda empatiya hissi rivojlantirilishi zarur. Empatiya, ya'ni boshqalarning ruhiy holatini tushunish va ularga yordam berishga tayyor bo'lish, ekologik tushuncha va qadriyatlarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar o'z shaxsiy misollari orqali ekologik muammolarni yashashda nimalar o'zgartirish mumkinligi haqida ta'lim berishlari, o'quvchilarga hissiy jihatdan yondoshuvni o'rgatishlari kerak.

2. Shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyat Ekopsixologik madaniyatning rivojlanishida o'qituvchining o'z mas'uliyatini tushunishi va ijtimoiy mas'uliyatni targ'ib etishi juda muhimdir. Psixologik nuqtai nazardan, mas'uliyatni o'ziga olish shaxsning ichki motivatsiyasi va ahloqiy qadriyatlariga asoslanadi. O'qituvchi atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli yondashishning ahamiyatini o'rgatishi va o'quvchilarga ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni o'rgatishi kerak.

3. Tabaqatlar va psixologik holatni tushunish Ekopsixologik madaniyatni shakllantirishda o'qituvchining o'z ruhiy holatini va tabiatga bo'lgan hissiy munosabatini tushunishi muhimdir. Ekologik muammolar va ularning inson psixologiyasiga ta'siri haqida o'qituvchining chuqur tushunchasi bo'lishi zarur. Shaxsiy o'zgarishlar va ekologik yondashuvlarni birlashtirish, o'quvchilarni tabiatni asrashga va ekologik faoliyatga yo'naltirishda samarali bo'ladi.

4. Ekologik stress va unga qarshi kurashish Ekologik stress - bu atrof-muhitdagi o'zgarishlar va muammolar tufayli insonning psixologik holatiga bo'lgan salbiy ta'siridir. O'qituvchilar, o'zlarining psixologik farovonliklarini saqlab qolish, ekologik stress bilan kurashish va o'quvchilarga ham buni o'rgatishlari zarur. Psixologik mustahkamlik va stressga qarshi kurashish bo'yicha malakalar bo'lajak o'qituvchilarni ekologik muammolarni yengib o'tishga tayyorlaydi.

5. Yaratgan sharoitlarda samarali o'qitish metodlarini qo'llash Ekopsixologik madaniyatni shakllantirishda o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatida yangi metod va yondoshuvlarni joriy etishlari kerak. Tabiat va ekologik masalalar bilan bog'liq o'qishlar, ekologik ko'nikmalarni o'rgatish, o'quvchilarda tabiatni va atrof-muhitni sevishtirishni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, psixologik jihatdan qulay o'qitish usullarini tanlash, talabalarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Jamiyat rivojining hozirgi bosqichida insoniyatning texnogen sivilizatsiyasidan noosfera davriga o'tishi tendentsiyasi kuzatilmoqda, bu bo'lsa o'z navbatida V.I. Vernadskiy ta'biri bilan aytganda, biosfera rivojlanishida inson aqliy salohiyati ahamiyatining kuchayishi bilan tavsiflanishi kerak. Bu jarayon insonning yerdagi hayotini saqlab qolishga intilishi bilan o'zaro qarama-qarshi birligida aks etadi. Shu o'rinda aytib o'tish kerakki, ko'pchilik xorijiy olimlarning fikriga ko'ra, bundan buyon yadroviy falokat insoniyatni halokatga yetaklovchi yagona havf sifatida qaralmayapti, aksincha insoniyatning yer yuzidan yo'q bo'lib ketishiga yetaklovchi asosiy omil sifatida insonning tabiatni o'ziga bo'ysundirishi yo'lidagi odamzod manfaatiga zid bo'lgan hatti-harakatlari, tabiat qonunlaridagi muvozanatning buzilishiga olib kelgan ilmiy-texnik taraqqiyotning vayronkor oqibatlari natijasida yuzaga kelgan global ekologik muammolar oldinga chiqmoqda. BMTning inson muhiti bo'yicha birinchi Jahon konferensiyasi 1972-yilda Stokgolmda universal yondashuvlarni shakllantirish va xalqaro ekologik infratuzilmani yaratishning boshlanishi bo'lib, xalqaro ekologik siyosatning asosiy tamoyillari e'lon qilindi. Aynan shu konferensiyadan so'ng "Inson va biosfera", "Jahon iqlim dasturi" va "Xalqaro geosfera-biosfera dasturi" kabi yirik jahon ekologik dasturlarini amalga oshirish boshlandi, atrof-muhit holati to'g'risida muntazam ma'ruzalar chop etila boshlandi, keng qamrovli Global tizim faoliyat ko'rsata boshladi [5]. Bu bo'lsa nafaqat insoniyat uchun havf tug'idirmoqda, balki butun tirik olamning yer yuzidan yo'qolib ketishi havfini yaratmoqda. Misol uchun, N.N. Moiseev ekologik muammolarni hal qilishga bo'lgan an'anaviy yondashuvlarni keskin tanqid ostiga oladi. Uningcha, dunyo hamjamiyati yaqinlashib kelayotgan xatarni ob'ektiv baholay olmayapti. Ushbu anglashmovchilikning qanchalik ahamiyatli ekanligini 1992 yilda Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan konferentsiya natijalari ko'rsatib berdi. Ushbu konferentsiyada asosiy masala sifatida insoniyat nafaqat ayrim biologik turlarni saqlab qolish bilan shug'ullanmasdan, balki ekotizimlarni asrashga ham diqqatini qaratmog'i darkor va buning uchun demografik siyosatni yuritishning asosiy tamoyillarini ishlab chiqish lozim degan fikr ilgari surilgan [1]. Ekologik muhit noorganik elementlar (havo, tuproq, suv, resurslar va b.), organik elementlar (mikroorganizmlar, hayvonlar, o'simliklar va b.) va odamzodni o'z ichiga oladi. Ekologik muhitda elementlar bir-biri bilan doimiy o'zaro munosabatda bo'lib, ular o'rtasidagi munosabat dialektik xarakterga ega va ekologiyaning asosiy qoidalarini tashkil qiluvchi qonuniyatlar asosida kechadi. Ushbu ekotizimda insonlar tug'iladi, yashab qoladi va rivojlanadi va faqat insongina, boshqa tirik jonzotlardan farqli ravishda, ushbu ekotizimga uning elementlarini bir joydan boshqasiga ko'chirish, bir shakldan boshqasiga o'tkazish va ularning umuman izziz yo'qolib ketishi darajasigacha ta'sir o'tkaza olishi mumkin[1]

Tabiat insoniyat rivojining boshlang'ich nuqtasi va rivojlanishini harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadi. Tabiat nafaqat yashash uchun foydalanish mumkin bo'lgan mahsulot bo'libgina qolmay, balki inson madaniy faoliyatining asosiy vositasi va sharti hamdir. Inson va tabiat o'rtasidagi birlik mahalliy o'ziga xoslikni, tarix va hattoki ma'lum ijtimoiy tashqi ko'rinishni aks ettiruvchi madaniy yoshni yaratadi.

Xulosa. Bo'lajak o'qituvchilarda ekopsixologik madaniyatni shakllantirish psixologik jihatdan juda muhim va zamon talabiga mos vazifadir. Bu jarayon o'qituvchilarning empatiya, mas'uliyat, shaxsiy ruhiy holatni tushunish va ekologik stressni boshqarish kabi psixologik ko'nikmalarini rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday qilib, madaniyat bu birinchi o'rinda inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatdir. Tabiat insoniyat yaralishining nafaqat boshlang'ich nuqtasi, balki u yashab qolishi uchun zarur bo'lgan muhit, shart -sharoit hamdir.

Tabiatsiz inson o'zining jismoniy va ma'naviy ehtiyojlarini qondira olmaydi. Shu sababdan odamlar iste'mol uchun mahsulot yaratish maqsadida birlashganda ular ushbu mahsulotga madaniy ma'no ham baxsh etadilar. Bundan anglash mumkinki, ekologik madaniyat inson faoliyati davomida uning tabiat bilan o'zaro munosabatida namoyon bo'ladi. O'zining ko'p asrlik hayoti davomida insoniyat taraqqiy etmagan ekologik madaniyat bilan yashashga, ekologik axloq va ekologiyani asrab-avaylashga yo'naltirilgan faoliyatsiz yashashga o'rganib qoldi.

Yana shu narsa alohida e'tibor berish kerakki, ekologik madaniyat ekologik ong va hulq-atvorning barchasini qamrab olmaydi, aksincha yillar davomida ildiz otgan olomonga xos bo'lgan ekologik ong va hatti-harakatlarni o'z ichiga olib kelgan. Ekologik madaniyatning ma'naviy asl mohiyatida, boshlanishida ekologik ong yotadi. Ekologik madaniyat jamiyat, ijtimoiy guruh, shaxs ekologik ongi taraqqiy etishining ma'lum bir darajasida 2 xil shaklda ro'yobga chiqadi:

1) g'oyalar, iedallar, qarashlar, tasavvur, maqsad, qadriyat, me'yyor, an'ana, namuna va stereotiplarni o'z ichiga oluvchi nazariy bilimlar;

2) o'z ichiga his -tuyg'u, emotsiyalar, qarash, ko'rsatmalarni oluvchi va nazariy hamda kundalik ongni oluvchi ongning ijtimoiy-psixologik unsurlari[3]

Ekologik ong atamasi odatda «inson - tabiat», tizimidagi, tabiatning o'zida kechuvchi hamda insonning tabiat bilan o'zaro munosabatga kirishishga mos strategiya va texnologiyalari majmuini anglatadi. Ekologik ong va uning shakllanishi ekologik madaniyatning ijtimoiy-psixologik aspektini tashkil qiladi. Shunday qilib, antropologik faoliyatga ekologik imperativ tomonidan ilgari suriluvchi qat'iy cheklovlarga amal qilishni orqali ekologik xalokatning oldini olishga, jamiyat va tabiat o'rtasidagi hamjihat taraqqiy etish sari va noosfera davriga o'tish mumkin.

Buni yangi ekotsentrik ekologik madaniyatsiz - yangi dunyoni anglashning yangi ekotsentrik yondashuvizisiz hamda inson faoliyatining yangi tabiat uchun zararsiz usul va vositalarisiz - yangi axloq, ma'naviyatsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Mavjud ideallar va qadriyatlar, ya'ni gumanizm, demokratiya, erkinlik va tenglik singarilar yangicha mazmun, tabiatga va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish tamoyillari bilan mazmunan boytilmog'i lozim.

References:

1. Айдаров Е.В., Худойкулов Х.Ж. Экологическое воспитание школьников // Высшая школа научной исследований Москва. ИСЧН 2409- 1677. Феврал 2019.

2. Духонина Е. А., УСОВА Н. В. Формирование экологической культуры младших школьников в процессе освоения основ конструкторской деятельности //Интеграция науки и образования в XXI веке: Психология, Педагогика, Дефектология.
3. Залеская Ю.И. Управление процессом формирования экологической культуры личности // Юрванне ы адукаци. - 2008. - №4.
4. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasining 2017-2021-yillarga mo'ljallangan rivojlanishning beshta ustuvor yo'nalishlari "Harakatlar strategiyasi"- T.: "O'zbekiston". 2017.
5. Tovbayev, G. Z. (2022). GLOBAL EKOLOGIK MUAMMONI HAL QILISH YO'LLARI. Экономика и социум, (5-2 (92)), 279-283.
6. Abdurasulov J. (2024). HARBIY PEDAGOGIKANING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI. Молодые ученые, 2(6), 48–52. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/yo/article/view/28164>
7. Fargat kizi, K. P. . (2023). Development of Academic Mobility Competencies in Future Pedagogues in the Conditions of Educational Cluster. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 29, 195-197. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/1082>
8. Abdurasulov J., & Pardabayeva , M. (2024). MUSOBAQADAN OLDIN SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK TAYYORLASH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(6 Part 2), 73–76. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/34717>
9. Umaraliyeva, D. (2024). O'ZBEKISTON KONSTITUTSIYASI VA YOSHLARNING HUQUQLARI. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 2(10), 16–20. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/view/40527>